

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук, доцента, завідувача кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка Лях Тетяни Леонідівни на дисертацію Ярошенко Алли Анатоліївни на тему «Формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота

Аналіз дисертації Ярошенко А.А. «Формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» дозволяє сформулювати узагальнені висновки щодо актуальності, ступеня обґрунтованості основних наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності, наукової новизни, практичної значущості, загальної оцінки роботи, результати якої будуть представлені для захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії на засіданні разової спеціалізованої вченої ради № ДФ 26.888.03 в Академії праці, соціальних відносин і туризму.

1. Актуальність роботи. Дисертація Ярошенко А.А. є актуальним науковим дослідженням, оскільки в її фокусі перебуває впровадження гендерно чутливої практики у соціальній роботі та формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання. За словами здобувачки, питання підвищення фахової компетентності соціальних працівників, які надають послуги дітям і сім'ям з дітьми, а також формування гендерної компетентності соціальних працівників сьогодні набувають гостроти у контексті процесу деінституціалізації та розбудови в Україні системи догляду й виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у сімейному або наближеному до сімейного середовищі. Розвиток сімейних форм виховання передбачає, що

виконання батьківських обов'язків у них «професіоналізується»: батьки стають постачальниками соціальних послуг, які надаються під соціальним супроводом фахівців у складі міждисциплінарних команд.

В обґрунтуванні актуальності дослідження Ярошенко А.А. справедливо акцентує, що, попри позитивні зрушення у напрямку рівноправ'я, питання забезпечення гендерного паритету та подолання гендерних стереотипів у нашій країні остаточно не вирішені: наявна потреба у впровадженні егалітарної моделі відносин, яка характеризує спілкування і взаємодію членів сімей, у які влаштовуються діти, адже дотепер у родинях залишається нерівноправним розподіл неоплачуваної домашньої роботи і дій із догляду за дітьми. На думку Ярошенко А.А., підтримка гендерно чутливих стратегій у соціальній роботі, формування гендерної компетентності фахівців, розширення практики включення гендерної складової до надання послуг, розробка і корекція з точки зору антидискримінаційного підходу вже наявних освітніх програм і навчальних посібників у соціальній роботі здатні призупинити відтворення і поглиблення нерівності. Здобувачка впевнена, що гендерна компетентність виступає однією з ключових компетентностей, яка дозволяє соціальним працівникам ефективно інтегрувати гендерні питання у свою практичну діяльність і сприяти побудові егалітарної моделі відносин у сімейних формах виховання.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної роботи та практичної психології Академії праці, соціальних відносин і туризму «Розширення спектру послуг у галузі соціальної роботи як складова трансформації соціальної політики в Україні», яка виконується в межах загальноакадемічної теми «Соціально-економічні основи праці в умовах глобалізаційних трансформацій» (державний реєстраційний номер 0116U004347).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендації, сформульованих у дисертації. Завдання дослідження, положення наукової новизни і висновки дисертації логічно взаємопов'язані. П'ять дослідницьких завдань Ярошенко А.А. виконувала, застосовуючи доцільні для наукового пошуку

теоретичні, статистичні та емпіричні методи. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації, базується на коректній постановці мети і завдань дослідження; використанні адекватних дослідним завданням емпіричних методів; аналізі сучасних літературних джерел за цією проблемою. Результати досліджень отримані автором особисто.

3. Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

Ознайомлення з дисертаційною роботою Ярошенко А.А. дає підставу стверджувати про те, що наукові положення, висновки і рекомендації, що в ній містяться, є достовірними та обґрунтованими. Зміст дисертаційної роботи охоплює ключові аспекти теми, отримані результати пройшли апробацію на наукових конференціях, підтверджені широким використанням наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів, аналізом статистичних даних і нормативно-правової бази. Результати дисертаційної роботи відповідають визначеній меті, основні наукові положення викладено переконливо і логічно.

До найбільш істотних наукових результатів, що містяться в дисертації, відносимо те, що: *вперше* розроблено й апробовано тренінгову програму формування гендерної компетентності соціальних працівників «УСПІХ», яка базується на складниках структури гендерної компетентності, теоретичних положеннях андрагогіки, концепції компетентнісного підходу, рамок гендерно чутливої і феміністичної соціальної роботи; запропоновано авторську семикрокову кругову модель аналізу випадку у роботі з методом кейс-стаді; здійснено гендерну експертизу програми підготовки кандидатів для створення сімейних форм виховання «Прайд»; визначено гендерні упередження кандидатів для створення сімейних форм виховання; виявлено репрезентації гендерних уявлень та компетентностей соціальних працівників, які здійснюють підготовку кандидатів для створення сімейних форм виховання; адаптовано українськомовні короткі версії методик виявлення амбівалентного сексизму П. Гліка і С. Фіск. Дослідження Ярошенко А.А. містить незаперечну наукову новизну, представлені у ній наукові ідеї раніше захищені не були.

4. Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. За результатами опублікованих досліджень дисертанткою було опубліковано 8 статей (з них 5 статей одноосібно). В наукових фахових виданнях України здобувачкою було опубліковано 3 статті, у виданнях у країнах ЄС/ОЕСР – 1 стаття, в колективних закордонних монографіях – 2 статті, в наукових виданнях України – 2 статті. Поміж 10 тез доповідей, 6 з них було опубліковано у збірниках матеріалів конференцій міжнародного рівня, 4 – у збірниках матеріалів конференцій всеукраїнського рівня. Кількість, зміст і обсяг опублікованих праць відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

5. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Зміст дисертаційної роботи Ярошенко А.А. охоплює основні аспекти теми, відповідає меті та завданням дослідження. Робота складається з анотацій українською й англійською мовами, списку публікацій, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (312 найменувань, із них 126 – англійською мовою), 6 додатків. Зміст роботи викладено стисло, аргументовано і зрозуміло. Контекст дисертаційного дослідження відрізняється логічністю, індивідуальним і творчим авторським підходом до задуму дисертації, обізнаністю автора в методологічному інструментарії, підходах, методах, принципах, обґрунтованістю висновків, оригінальному баченні дискусійних проблем. Загальний обсяг дисертації становить 270 сторінок, із них: 10 сторінок – анотації, 183 сторінки – основного тексту. Робота містить 16 таблиць і 15 рисунків.

У вступній частині Ярошенко А.А. обґрунтувала актуальність теми дослідження, її зв'язок із науковою програмою, сформулювала об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, наукову новизну і практичне значення роботи, дані про апробацію отриманих результатів та публікації за темою дисертації.

У першому розділі «Теоретичні засади формування гендерної компетентності в сучасній соціальній роботі» Ярошенко А.А. описує сучасний стан розвитку гендерно чутливого і феміністичного підходів у соціальній роботі. Нею

проаналізовано структуру гендерної компетентності, схарактеризовано підготовку соціальних представників до гендерно чутливої практики.

У другому розділі «Організаційно-методичні засади емпіричного дослідження» представлено дизайн дослідження. Ярошенко А.А. обґрунтувала обрані нею методи дослідження: теоретичні, емпіричні, формувального впливу. Проведення дослідження спиралося на етичні принципи наукових досліджень у соціальних науках (добровільність і безпечність участі, збереження анонімності суб'єктів даних і конфіденційності інформації, отриманої від респондентів, надання правдивої та точної інформації) із дотриманням етичних норм на всіх етапах: постановки мети, вибору методології, процесу і використання результатів.

Третій розділ «Гендерний аналіз практики підготовки кандидатів для створення сімейних форм виховання» був присвячений висвітленню на результатів гендерного аналізу змісту і реалізації програми підготовки кандидатів для створення сімейних форм виховання «Прайд». Ярошенко А.А. представила результати дослідження репрезентацій гендерних уявлень респондентів – соціальних працівників і кандидатів для створення сімейних форм виховання.

У четвертому розділі «Тренінгова програма формування гендерної компетентності соціальних працівників» Ярошенко А.А. розкрила результати апробації тренінгової програми формування гендерної компетентності соціальних працівників «УСПІХ». В ньому запропоновано рекомендації до вдосконалення програми підготовки кандидатів для створення сімейних форм виховання і перспективи трансформації підходів до формування гендерної компетентності соціальних працівників з опертям на принципи феміністичної та критичної педагогіки, поєднанням феміністичних рамок з іншими підходами (резілієнс, практикою, заснованою на сильних сторонах), використанням міждисциплінарних зв'язків, неформальної освіти.

Знайомство з текстом дисертаційного дослідження дозволило констатувати, що Ярошенко А.А. дотрималась правил академічної доброчесності, в тексті не знайдено некоректного цитування, ознак плагіату. Дисертаційна робота

Ярошенко А.А. є оригінальним завершеним науковим дослідженням, що відповідає вимогам, які висуваються Міністерством освіти і науки України до оформлення дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

6. Практичне значення отриманих результатів. Робота містить значний обсяг нової, корисної інформації для подальшої організації підготовки соціальних працівників та практиків соціальної сфери. Основні теоретичні й практичні напрацювання Ярошенко А.А. можуть бути використані для подальшого наукового розроблення проблеми формування гендерної компетентності соціальних працівників; впровадження інструментів оцінки гендерного включення та реорганізації програм або проєктів у практику соціальної роботи; інтеграцію модулів тренінгової програми «УСПІХ» у навчальний процес закладів вищої освіти, центрів соціальних служб, неурядових організацій; для вдосконалення навчально-методичного забезпечення практичних курсів підвищення кваліфікації соціальних працівників, підготовки кандидатів для створення сімейних форм виховання програм, а також програм підвищення виховного потенціалу замісних батьків.

7. Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

Оцінюючи загалом позитивно наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, дозволимо собі висловити зауваження і рекомендації до окремих положень дисертації:

1. У підрозділі 4.2 (с. 180), здобувачка вказує, що при розробці дизайну дослідження, нею було враховано феміністську методологію, коли перевага віддається якісним методам, оскільки вони дозволяють проаналізувати множинність, неоднорідність і багатомірність досвіду учасників; особливості впливу різноманітних чинників на конструювання їхніх переконань, пов'язаних із гендерними питаннями. Проте, на наш погляд, доцільно було б описати й обмеження використання якісних методів дослідження, серед яких, на нашу думку, суттєвими є ризики суб'єктивного трактування результатів дослідження. Крім того, проведення дослідження в дії пред'являє вимоги до особистості дослідника, як-от

вміння рефлексії, необхідне для об'єктивізації даних, аналізу власних припущень і стереотипів.

2. Додаткові питання викликає процес адаптації україномовних методик амбівалентного сексизму П. Гліка і С. Фіск. У дисертації на с. 90 здобувачкою подано короткий опис етапів адаптації (обговорення на трьох фокусованих групових дискусіях, корекція тексту з урахуванням соціально-культурного контексту та отриманих зауважень), проте не вказано, яким чином відбувався процес емпіричної перевірки еквівалентності україномовного варіанта оригінальному опитувальнику, і який саме соціально-культурний контекст був урахований при редагуванні.

3. На с. 57 здобувачкою представлено додаткові складники гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання. На нашу думку, структура гендерної компетентності фахівців, які надають послуги соціального супроводу сімейним формам виховання, потребують більшої конкретизації. Бажано було б додати детальний опис рівнів з показниками сформованості гендерної компетентності таких фахівців з урахуванням специфіки їхньої роботи з родинами, в які були влаштовані діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування.

4. Дисертаційне дослідження значно виграло б, якщо б Ярошенко А.А. презентувала б більш розлого й представила графічно динаміку проявів сформованості гендерної компетентності соціальних працівників, які здійснюють підготовку кандидатів у сімейні форми виховання, до та після впровадження нею авторської тренінгової програми.

Висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи Ярошенко А.А., а є, скоріше, можливостями, які можуть бути використані в подальшому при написанні наукових робіт на дану тематику.

8. Висновок. Цілісний аналіз дисертації Ярошенко Алли Анатоліївни «Формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського

підкування» та опублікованих здобувачкою наукових праць дає підстави для висновку про те, що ця робота є оригінальним, самостійним і завершеним дослідженням, яке містить наукову новизну, теоретичне і практичне значення, повністю відповідає обраній спеціальності. Дисертаційне дослідження Ярошенко Алли Анатоліївни відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р., зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 03.02.2017 р. за № 155/30023, та пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. за № 167, що дає підстави для присудження Ярошенко Аллі Анатоліївни наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 231 «Соціальна робота».

Офіційний опонент:

завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент
Лях

Т.Л.

04.10.2021 р.